

ALS DE DOOD INGRIJPT

**Wat te doen
als een leerling
of een personeelslid
overlijdt**

**Gymnasium Apeldoorn
2018**

**gymnasium
apeldoorn**

beatus homo qui
invenit sapientiam

VOORWOORD

Een sterfgeval komt binnen een school niet zo vaak voor. Maar áls het zich voordoet, dan is het een gebeurtenis die de hele schoolgemeenschap raakt. In zo'n verwarrende en emotionele periode moet de school tactvol, snel en weloverwogen reageren.

Dit protocol biedt de school een houvast in de - mogelijk - verwarde situatie die zich voordoet wanneer een leerling, leerkracht of ander personeelslid (plotseling) overlijdt.

1. INHOUD

1. Inhoud

1. INHOUD	3
2. INLEIDING.....	3
3. STAPPENPLAN.....	4
Stap 1: het bericht	4
Stap 2: Crisisteam	5
Stap 3: Duidelijkheid.....	5
Stap 4: Het informeren van de schoolgemeenschap	6
Stap 5: Aanpassing van het rooster	7
Stap 6: Contact met de ouders/familie van de overledene.....	7
Stap 7: Informeren van ouders.....	7
Stap 8: Begeleiding tussen overlijden en uitvaart	7
Stap 9: Administratieve zaken.....	9
Stap 10: Individuele begeleiding van leerlingen en personeelsleden	9
Stap 11: Nazorg voor de groepsleerkracht/mentor en het team.....	10
Stap 12: Terugkijken en evalueren.....	10
4. Bijlage 1 AANVULLENDE INFORMATIE	11
5. Bijlage 2: Formulierenet.....	13

2. INLEIDING

Directie, leerkrachten, onderwijs ondersteunend personeel en leerlingen van een school vormen met elkaar een 'gemeenschap'. Bij een overlijden wordt ieder lid van de schoolgemeenschap op harde wijze geconfronteerd met de eindigheid van het leven. Het maakt daarbij nauwelijks verschil of dit plotseling gebeurt of dat men het heeft zien aankomen.

Vaak worden op zo'n moment van schoolleiders en leerkrachten inspanningen verwacht die van een totaal andere orde zijn dan het dagelijkse werk. Het betreft situaties die met veel stress en emoties gepaard gaan, waardoor het vermogen tot adequaat handelen sterk kan worden ondermijnd. Op enigerlei wijze voorbereid zijn kan op zo'n moment van groot belang zijn. Zeker in crisissituaties luistert de manier van handelen zeer nauw, terwijl juist op dat moment gevoelens van verslagenheid en machteloosheid overheersen. Niemand houdt ervan zich voor te bereiden op dergelijke situaties. De school draagt echter de verantwoordelijkheid voor het welzijn van leerkrachten en leerlingen. De voorbereiding op ingrijpende gebeurtenissen is een onderdeel van die verantwoordelijkheid. Het verlies kan hiermee niet worden voorkomen, maar de manier waarop de school reageert kan echter bepalend zijn voor de reactie, de verwerking en het herstel van het

gewone leven.

In de praktijk komt het zelden voor dat een leerling of een leerkracht of iemand anders uit de schoolgemeenschap (plotseling) overlijdt. Dat betekent dat scholen niet gemakkelijk een 'routine' opbouwen in het omgaan met dergelijke situaties. Dit protocol biedt handvatten om in deze situaties adequaat te kunnen reageren.

Het protocol is bestemd alle personeelsleden van een school. In dit protocol vindt u een stappenplan waarin de nodige acties en aandachtspunten in geval van een plotseling overlijden op een rij worden gezet.

Bij een overlijden van een leerling of personeelslid is het crisisteam betrokken en worden de stappen uit het crisisdraaiboek gevolgd. Het huidige protocol biedt een inhoudelijk stappenplan voor hoe te handelen bij het overlijden van een leerling of docent en kan het crisisteam een concreet handvat bieden.

Afhankelijk van de persoon die overleden is, de manier waarop, de plaats die hij / zij innam in de schoolgemeenschap en de relatie die tot de overledene bestond, kan het gehele protocol of delen ervan worden gevolgd.

Juist omdat het omgaan met een overlijden geen dagelijkse praktijk is, kan het van belang zijn om iemand in te schakelen die ervaring heeft met dit soort situaties.

Bij een calamiteit met meerdere slachtoffers of veel maatschappelijke onrust kan ook een beroep gedaan worden op het crisisteam.

Als een leerling of leerkracht overlijdt ten gevolge van een infectieziekte (bijvoorbeeld meningokokkenziekte), kan op school veel onrust onder ouders en personeel ontstaan. In dat geval kunt u voorlichtingsactiviteiten organiseren. Samen met de GGD kan een brief voor ouders/personeel worden opgesteld of een voorlichtingsbijeenkomst worden georganiseerd. Als hier behoefte aan is kunt u contact opnemen met de afdeling infectieziekten van de GGD.

3. STAPPENPLAN

Inleiding

In dit hoofdstuk zijn de nodige acties en aandachtspunten in een stappenplan verwerkt. De stappen zijn zoveel mogelijk op volgorde uitgewerkt. Toch zullen sommige stappen tegelijkertijd aandacht vragen. Daarnaast is de uitvoering van dit stappenplan afhankelijk van de situatie waarin een leerling of personeelslid komt te overlijden.

Stap 1: het bericht

Een bericht van overlijden kan op verschillende manieren binnenkomen:

- via een officiële mededeling;
- via het mondelinge circuit;
- telefonisch;
- per post;

Bij de ontvangst van het bericht moet gelet worden op een aantal zaken:

- Als het bericht niet rechtstreeks van de ouder, naast familielid of de politie komt, **moet eerst worden gecontroleerd of de berichtgeving juist is**. In een enkel geval is er namelijk sprake van een valse melding (misplaatste grap, overspannen toestand). De afdelingsleider/mentor kan het bericht verifiëren bij naaste familieleden of in uitzonderlijke situaties bij vrienden of burens en de di-

rectie kan dit doen bij politie, huisarts of de forensische arts van de GGD.

- Bij het overlijden van een leerling of personeelslid treedt het crisisdraaiboek in werking.
 - Volgend het crisisdraaiboek wordt direct de voorzitter van het lokaal crisisteam geïnformeerd.
 - De voorzitter van het lokaal crisisteam overlegt met de voorzitter van het centraal crisisteam of er sprake is van een centrale crisis of lokale crisis.
-
- **Het crisisteam bepaalt de vervolgstappen volgens het crisisdraaiboek, waarbij onderliggend protocol ondersteunend kan zijn.**

Stap 2: Crisisteam

Het crisisteam komt zo spoedig mogelijk bij elkaar, stemt de agenda's op elkaar af en zorgt ervoor de eerste week geregeld voor onderling beraad bereikbaar te zijn. **Het is van belang om af te spreken wie voor wat verantwoordelijk is en welke volmachten aan wie gegeven moeten worden ten aanzien van roosterwijzigingen, opvang van leerlingen en contact met de familie van de overledene.**

Het crisisteam is verantwoordelijk voor, onder andere:

- informatie aan de betrokkenen;
- organisatorische aanpassingen;
- opvang van leerlingen en collega's;
- contacten met de ouders/familie;
- regelingen in verband met rouwbezoek en uitvaart;
- eventueel plaatsen van een rouwadvertentie;
- administratieve afwikkeling;
- nazorg aan de betrokkenen.

Van het crisisteam wordt een professionele opstelling verwacht. Dit betekent dat zij duidelijk en helder sturing kunnen geven aan datgene wat aan emotionaliteit binnen de school naar boven komt. Daarom is het van belang om stil te staan bij de eigen gevoelens en gedachten tegenover de dood (eventueel de zelfgekozen dood) en de eigen betrokkenheid bij de overledene. Dit kan de keuze van de samenstelling van het 'crisisteam' bepalen.

- Bij het overlijden van een leerling wordt als eerste de mentor van de klas geïnformeerd, alsmede een eventuele mentor van een broer of zus op school.
- Tevens wordt de ondersteuningscoördinator of een ander lid van het bovenschool ondersteunings-team geïnformeerd.
'Zo spoedig mogelijk' betekent ook: in het weekend, tijdens de vakantie, tijdens de les of 's avonds laat.
- Bij het overlijden van een personeelslid wordt het voltallige docententeam geïnformeerd.
Afhankelijk van de situatie kan besloten worden om naaste collega's te informeren voorafgaand aan het informeren van het gehele team.
- Bij een plotselinge dood van een leerling of leerkracht **op school** is het vanzelfsprekend dat de hulpdiensten geïnformeerd worden en vaststellen dat er sprake is van een overlijden. Uiteraard worden de **ouders / familie direct geïnformeerd**, bij voorkeur door de directeur of de politie.
Wanneer ouders niet direct bereikbaar zijn, kan hulp van de politie worden ingeroepen om hen op te sporen.

Stap 3: Duidelijkheid

Allereerst dient een zo duidelijk en compleet mogelijk beeld te worden gemaakt:

- wie is er overleden;
- wat is er precies gebeurd;
- waar en hoe is het gebeurd;
- wie zijn de belangrijkste vrienden / vriendinnen / collega's;
- zijn er naaste of andere familieleden op school (in welke klas);
- wanneer en waar is de begrafenis of crematie;
- stelt de familie prijs op aanwezigheid van (een afvaardiging van) leerlingen / personeel?

In de meeste gevallen wordt door de familie een rouwadvertentie namens de school op prijs gesteld. Toch is het van belang dit met de familie te overleggen. Ook moet met de ouders of familie van de overledene besproken worden welke informatie over de doodsoorzaak bekend mag worden gemaakt.

Het crisisteam gaat vervolgens na wie geïnformeerd moeten worden over het overlijden:

- het personeel (denk ook aan hen die op dat moment niet op school zijn en aan de dislocatie);
- de klas(sen) van de leerling of leerkracht;
- broers en zussen, neven en nichten die op school zitten;
- vrienden en vriendinnen in andere groepen/klassen;
- ex- klasgenoten;
- overige leerlingen (denk ook aan leerlingen in de gymzaal, op excursie, schoolreis, stage, e.d.);
- ouders;
- schoolbestuur;
- personen en instanties verbonden aan school die mogelijk contact kunnen opnemen met de familie zoals de GGD, een externe hulpverlener en de leerplichtambtenaar.

Het crisisteam spreekt af wie wie informeert en op welke wijze.

Stap 4: Het informeren van de schoolgemeenschap

Aandachtspunten vooraf:

- de mentoren zullen het slechte nieuws aan hun klas moeten vertellen. Het liefst samen met iemand van het ondersteuningsteam of afdelingsleider. Hij/zij kan namelijk niet alleen een collega ondersteunen, en ook zorg besteden aan leerlingen die extra aandacht nodig hebben; Als een mentor niet aanwezig is zal per klas bekeken moeten worden of een ander personeelslid deze taak op zich kan nemen. Uit zorg voor de personeelsleden dient altijd gevraagd te worden of het personeelslid zichzelf hiertoe in staat acht, gezien zijn/haar eigen emoties.
- docenten dienen zich te realiseren dat dit slechte bericht andere ervaringen kan reactiveren.

De getroffen klas moet direct aan het begin van de dag worden geïnformeerd. Hoe dat het beste kan gebeuren is te lezen in bijlage ...

Als er leerlingen absent zijn, moeten deze alsnog zo spoedig mogelijk worden geïnformeerd.

Het crisisteam stelt een bericht op voor het personeel en de overige leerlingen. Tevens moeten afspraken worden gemaakt of en, zo ja, welke ouders van de leerlingen geïnformeerd moeten worden en hoe dit moet gebeuren.

Met name de getroffen klas blijft na de mededeling zoveel mogelijk onder de hoede van de mentor, een aangewezen personeelslid of een lid van het ondersteuningsteam. In de bovenbouw zal er opvang nodig zijn voor een gehele jaarlaag. Het is belangrijk om ook stil te staan bij eventuele doublanten die nauw betrokken zijn bij de overleden leerling.

Daarnaast is er een opvang ingericht waar leerlingen terecht kunnen die op zichzelf willen zijn of erg overstuur zijn. Zorg voor iets te drinken en / of te eten.

Als leerlingen persé naar huis willen, moet worden nagegaan of de ouders thuis zijn, op de hoogte zijn en hun kind kunnen ophalen. Indien ouders niet thuis zijn zal de school moeten zorgen voor de nodige opvang van leerlingen.

Bij melding van een sterfgeval in de vakantie of aan het begin van een weekend, moet bekeken worden of de directe vriendenkring onmiddellijk en persoonlijk moet worden geïnformeerd en, zo ja,

door wie dit moet gebeuren.

Het overlijdensbericht moet ook zo spoedig mogelijk doorgegeven worden aan de administratie van de school, de jeugdarts / sociaal-verpleegkundige, leerplichtambtenaar en anderen die contact zouden kunnen zoeken vanuit school met de overledene of diens familie.

Stap 5: Aanpassing van het rooster

Bij een sterfgeval tijdens het schooljaar zal het rooster in min of meerdere mate moeten worden aangepast, afhankelijk van de omstandigheden en de plaats die de overledene in de schoolgemeenschap heeft ingenomen. Het crisisteam moet overleggen met betreffende afdelingsleiders over eventuele aanpassingen in onderwijsprogramma, toetsweek, lesvrije dagen, excursies en schoolevenementen, etc.

Indien de familie daar prijs op stelt, moet iedereen die er zich nauw betrokken bij voelt en die dat wenst in de gelegenheid worden gesteld de begrafenis of crematie bij te wonen.

Als de school een dag of dagdeel dicht gaat, is toestemming nodig van de Rijksinspectie.

Stap 6: Contact met de ouders/familie van de overledene

Het is het beste om nog dezelfde dag contact op te nemen met de ouders / familie van de overledene; vraag telefonisch of het gelegen komt.

Zo'n contact is moeilijk: hoe kies je de juiste woorden, hoe tref je de juiste toon? Meestal is luisteren belangrijker dan spreken.

Bij een bezoek is de aanwezigheid van de directeur of iemand van de schoolleiding vanzelfsprekend. Daarnaast kunnen ook andere teamleden die een nauwe band hadden met de overleden leerling of leerkracht meegaan. Zo merken de nabestaanden dat de hele schoolgemeenschap zich betrokken voelt bij het overlijden.

Meestal is een eerste bezoek heel emotioneel. Het is dan niet de juiste tijd om allerlei zaken te regelen. Maak daarom bij het vertrek een volgende afspraak.

Bij een tweede bezoek kan gevraagd worden wat de school voor de ouders / familie kan betekenen. Op dat moment is het bovendien duidelijker wat de ideeën en wensen van de leerlingen, leerkrachten en andere betrokkenen zijn. In overleg met de ouders / familie wordt helder wat kan of niet kan. Ook kunnen er afspraken worden gemaakt over een mogelijke rouwadvertentie door de school, condoléance- en rouwbezoek van leerkrachten en leerlingen, het afscheid nemen van de overleden leerling of leerkracht, bijdragen aan en bijwonen van de uitvaart en een eventuele afscheidsdienst op school..

Spreek af wie er vanuit de school contact met de nabestaanden onderhoudt en blijft onderhouden.

Stap 7: Informeren van ouders

Ook de ouders van alle leerlingen moeten worden geïnformeerd. Dit kan het beste door middel van een brief met daarin informatie over de gebeurtenis, organisatorische aanpassingen, de zorg voor de leerlingen op school, contactpersonen op school, regels over aanwezigheid, rouwbezoek en aanwezigheid bij de uitvaart, eventuele afscheidsdienst op school en nazorg voor de leerlingen. In de bijlagen is een aantal voorbeeldbrieven opgenomen en tips voor ouders om hun kind(eren) te begeleiden bij het (plotselinge) sterfgeval.

Stap 8: Begeleiding tussen overlijden en uitvaart

Hieronder wordt een aantal aandachtspunten genoemd voor deze paar dagen.

Inventariseren welke leerlingen extra in de gaten gehouden moeten worden

Apart lokaal inrichten waar iedereen zijn/haar gevoelens kan uiten en kan herdenken

Het overlijden van een leerling of personeelslid roept bij leerlingen veel op. Ruim daarom veel tijd in voor vragen, gesprekken en het uiten van emoties.

Door een apart lokaal in te richten waar voortdurend iemand aanwezig is voor de opvang kom je aan die behoefte tegemoet.

Inrichting lokaal:

- foto
- kaarsjes
- gekleurd papier/ stiften/ potloden
- plakband/punaises om papier op te handen
- vaasjes voor bloemen
- water/thee/koffie

Als de lessen weer gedeeltelijk worden hervat, moet er rekening mee worden gehouden dat ook in die situaties gepraat kan worden over het sterfgeval en over de belevingen van de leerlingen daarvan.

Praktische zaken

Het overlijden van een leerling heeft ook praktische consequenties. De stelregel is: doe niet alsof de leerling nooit heeft bestaan.

Rapporten en tekeningen kunnen het beste persoonlijk naar de ouders worden gebracht. Het is in ieder geval niet verstandig om dergelijke eigendommen aan broertjes of zusjes mee te geven.

Condolancebezoek

Als de nabestaanden dat op prijs stellen, kunnen leerkrachten leerlingen stimuleren om op bezoek te gaan. Als leerlingen op rouwbezoek gaan, is het van belang om na te gaan of de overleden leerling of personeelslid toonbaar is. Ouders kunnen de leerlingen begeleiden.

Vorbereiding op de uitvaart

Als leerlingen de uitvaart bijwonen, moet dit goed worden voorbereid. Voor veel leerlingen zal het de eerste keer zijn dat zij van nabij zoiets meemaken. Het is daarom belangrijk dat zij van tevoren weten wat er gaat gebeuren, welke rituelen (kerkdienst, eventuele toespraken, muziek, bloemen, condoleren, advertenties) er zullen plaatsvinden en wat de oorsprong daarvan is.

Als een leerling het wil en durft, en als de familie daar prijs op stelt, kan deze namens de klas iets zeggen of voordragen bij de uitvaart. Dit kan gezamenlijk worden voorbereid.

De dag van de uitvaart

Als de familie er prijs op stelt, kunnen (vertegenwoordigers van) personeel en leerlingen aanwezig zijn bij de begrafenis of crematie. Het is aan te bevelen zoveel mogelijk gezamenlijk naar de uitvaart te gaan en na afloop op school gezamenlijk iets te drinken en ervaringen uit te wisselen.

De dag na de uitvaart

Deze dag kan benut worden om terug te kijken op de gebeurtenissen van de afgelopen dagen. Het is nu mogelijk en wenselijk om de aandacht te verleggen van de eigen emoties van de leerlingen naar het verdriet van bijvoorbeeld de ouders en andere familieleden.

De aandacht kan weer gericht worden op het hervatten van de 'gewone gang van zaken', op de toekomst.

En dan verder

Probeer - zo mogelijk - weer te starten met het gewone rooster. Blijf daarbij steeds letten op signalen bij leerlingen die het moeilijk hebben. Die signalen kunnen wijzen op diverse stadia van verwerking in het rouwproces: ontkenning en ongelof, woede en boosheid, verdriet (eventueel depressie) en verwerkt verdriet en acceptatie. Sommige leerlingen stellen hun rouw uit en tonen pas na maanden verdriet. Met name leerlingen die al eerder een verlies hebben geleden, lopen dit risico.

Zo nu en dan kan de school nog lessen besteden aan het rouwproces van de leerlingen. Wanneer en hoe vaak dit moet gebeuren is niet te zeggen, er is geen standaard te geven. Sommige leerlingen wil-

len dit helemaal niet en vinden het vreselijk als de nog verse wonden opengereten worden. Andere leerlingen hebben hieraan juist wel behoefte.

Stap 9: Administratieve zaken

De administratieve zaken moeten zorgvuldig worden afgehandeld. De naam van de overledene moet uit de officiële registers worden geschreven. Ga ook zorgvuldig om met alles wat er van de overleden leerling of personeelslid nog op school aanwezig is. Voor de nabestaanden zijn dit heel waardevolle zaken. Geef de eigendommen zo mogelijk persoonlijk af, geef ze in ieder geval niet mee aan broertjes of zusjes.

Tijdens latere contacten kunnen ook financiële zaken aan de orde komen zoals (gedeeltelijke) restitutie van de ouderbijdrage. Met de ouders / familie moet overlegd worden hoe zij in de komende tijd contact willen houden met de school.

Stap 10: Individuele begeleiding van leerlingen en personeelsleden

Kinderen / jongeren kunnen naar aanleiding van een sterfgeval min of meer ernstige problemen krijgen.

Signalen die wijzen op (ernstige) problematiek zijn onder meer:

- leermoeilijkheden;
- spijbelgedrag, absenties;
- klachten als hoofd- en buikpijn;
- concentratiestoornissen;
- slapeloosheid;
- ander spelgedrag;
- stemmingswisselingen;
- angstdromen;
- toespelingen op suïcide;
- slecht eten;
- wilde verhalen;
- lusteloosheid, moeheid;
- prikkelbaarheid;
- onverschilligheid;
- veel of niet meer kunnen huilen;
- agressiviteit;
- weer duimzuigen;
- schuldvragen/-gevoelens;
- bedplassen;
- vreemd lachen;
- zich terugtrekken;
- plotselinge gedragsveranderingen.

Signalen van (ernstige) problemen kunnen ook voorkomen bij personeelsleden!

Leerlingen en personeelsleden met ernstige problemen naar aanleiding van een sterfgeval hebben vaak individuele aandacht nodig.

Wanneer een mentor de geschiedenis van een leerling kent, kan hij / zij het gedrag beter duiden. Het is bijvoorbeeld belangrijk te weten dat een leerling jaren geleden een broertje heeft verloren of dat zijn oma onlangs is overleden. Eens te meer een goede reden voor scholen om te werken met een goed leerling-volgsysteem waarin alle belangrijke gegevens van de leerling zijn vastgelegd.

Van een nieuwe leerling is de voorgeschiedenis niet altijd bekend. Het is belangrijk dat de oude school de informatie overdraagt.

Soms is hulp van buitenaf wenselijk of nodig. Het crisisteam zal in dezen besluiten moeten nemen om al dan niet hulp van buiten in te roepen. Deze hulp kan bestaan uit:

- *Begeleiding bij het verwerkingsproces binnen school*

Ondersteuning door het ondersteuningsteam en/of vertrouwenspersonen.

- *Externe begeleiding van leerlingen of personeelsleden*

Leerlingen die naar aanleiding van een overlijden signalen afgeven van (ernstige) problemen, kunnen (via de jeugdarts) verwezen worden naar het CJG. Personeelsleden kunnen verwezen worden naar de eigen huisarts.

Bij veel leerlingen zal het overlijden nog geruime tijd 'nawerken'. Het is daarom van belang dat zij bij iemand op school terecht kunnen voor eventuele opvang of om hun hart eens te luchten.

Stap 11: Nazorg voor de groepsleerkracht/mentor en het team

Een mentor/coach die zich intensief heeft bezig gehouden met het overlijden van een kind of collega kan na de uitvaart in een diep gat vallen. Al die tijd heeft hij of zij zich professioneel opgesteld als mentor, begeleider van de leerlingen en vertegenwoordiger van de school.

Veel steun kan zo'n leerkracht ondervinden van het team. Een luisterend oor en oprechte aandacht zijn veel waard.

Stap 12: Terugkijken en evalueren

Het crisisteam doet er verstandig aan om ongeveer een maand na de gebeurtenissen rond het overlijden een overleg te hebben om het geheel nog eens door te praten. De opgedane ervaringen kunnen leiden tot bijstelling van (onderdelen van) het protocol of tot nieuwe afspraken met betrekking tot leerlingbegeleiding.

Tot slot:

- Sta af en toe stil bij bepaalde herinneringen, bepaalde dagen zoals de verjaar- en sterfdag van de overledene of bepaalde gebeurtenissen als een diploma-uitreiking. Denk op zo'n moment aan de ouders / familie, broertjes en zusjes. Een bezoekje, kaart, bloemen of een ander gebaar kan op zo'n moment voor de nabestaanden ondersteunend zijn.
- Als het overlijden een ongeval of moord betreft, dan zal tijdens het gerechtelijke proces de school mogelijk herhaaldelijk herinnerd worden aan het overlijden van de leerling of het personeelslid. Wees hier alert op en schep de ruimte om op deze momenten de overledenen te kunnen gedenken.

4. Bijlage 1 AANVULLENDE INFORMATIE

VERSCHILLENDE RELIGIES EN CULTUREN

Inleiding

Het is goed om kinderen te informeren over het verloop van een uitvaart en het gebruik van rituelen. Hiervoor is het nodig zelf op de hoogte te zijn van de achtergrond van religieuze of culturele rituelen. Binnen een religie of cultuur kunnen echter grote verschillen zijn. Soms houdt men zich strikt aan de traditionele voorschriften, soms juist niet. Ook als u denkt goed op de hoogte te zijn van de gewoonten is het goed om na te vragen hoe het afscheid precies zal verlopen. Anders komt u voor verrassingen te staan.

Katholieken

Het afscheid is vormgegeven in een mis waarbij wijwater en wierook een belangrijke rol spelen. Er kan een collecte zijn ten behoeve van de kerk of om missen op te dragen aan de overledene. De avond voor de uitvaart houdt men meestal aan avondwake. Tijdens de dienst wordt soms een gedachtenisprentje uitgedeeld met de afscheidstekst of een tekst ter overweging. Meestal zijn er veel bloemen aanwezig.

Protestanten

Over het algemeen is de uitvaartdienst bij protestanten veel soberder dan bij katholieken. Traditioneel horen er ook geen bloemen en kaarsen bij, maar dit wordt nu soms wel toegepast. Van oudsher was er geen rouwdienst vanuit de kerk. Sinds de jaren '70 gebeurt dit wel maar dit is niet in alle kerkgemeenten gebruikelijk. In orthodoxe kring is cremen verboden.

Moslims

Reinheid speelt een grote rol bij de rituele voorschriften. Na het overlijden volgen rituele wassingen die alleen uitgevoerd mogen worden door mensen die alle voorschriften kennen. Mannen worden door mannen, vrouwen door vrouwen verzorgd. Moslims worden vaak in het land van herkomst begraven of op een islamitische begraafplaats in Nederland. Dit moet binnen 24 uur gebeuren. In Nederland gebeurt het na de wettelijke termijn van 36 uur.

Cremeren is verboden uit respect voor het lichaam en de associatie met de hel. De begrafenis is een mannenaangelegenheid. Vrouwen bezoeken het graf meestal wanneer de mannen vertrokken zijn. Na de begrafenis volgt een rouwperiode van veertig dagen die feestelijk wordt afgesloten.

Hindoestanen

Het overlijdensbericht wordt bij Hindoestanen niet per kaart verzonden, maar telefonisch rondgezegd. Men kiest vrijwel altijd voor een crematie, omdat dat voor het lichaam de snelste manier is om terug te keren tot de bron. De overledene wordt door het vuur gereinigd van alle menselijke onreinheden. De crematie betekent een bevrijding van de ziel. Daarom krijgt ook vreugde een plek naast alle andere emoties. De kist met de overledene is open. De zonen staan aan het hoofdeinde, de oudste zoon is kaalgeschoren. De stoet aanwezigen loopt langs de kist en legt er bloemen of bloemblaadjes in. Enkele mannelijke familieleden gaan mee naar de oven om de verbranding mee te maken. Op de dertiende dag eindigt de rouw met een plechtigheid.

Surinaamse creolen

De meeste creolen in Nederland zijn protestant, maar bij velen speelt het wintigeloof een rol. Bij een sterfgeval voeren de meeste creolen een combinatie van christelijke en wintirituelen uit. In besloten kring worden reinigings- en zuiveringsrituelen uitgevoerd. Er wordt gezongen, gedanst en gebeden. Na drie dagen komt iedereen bijeen voor het rouwbeklag waarbij gedanst, gezongen, gegeten en gebeden wordt.

Bijna altijd kiest men voor begraven. Na de begrafenis is er weer rouwbeklag en na veertig dagen opnieuw. Dan gaat het er feestelijk aan toe omdat de rouwperiode afgesloten wordt.

Joden

Na het overlijden wordt de dode onmiddellijk met een laken afgedekt. Ook de naaste familie mag de overledene niet meer zien. Het aanschouwen van een overledene geldt als een aantasting van de geestelijke integriteit van de mens, omdat de overledene daar zelf geen zeggenschap meer over heeft.

Joodse uitvaarten vinden zo mogelijk binnen 36 uur na het overlijden plaats.

De overledene wordt meestal begraven. Liberale joden staan crematie wel toe. Meestal ontbreken bloemen. Nadat de kist in het graf gezonken is, maken nabestaanden een scheur in hun kleren als teken van rouw. Er volgen zeven dagen van rouw. Men blijft thuis, de mannen scheren zich niet en men wordt verzorgd door anderen die bijvoorbeeld eten komen brengen.

Molukkers

De meeste Molukkers behoren tot het protestantisme. Een beperkt aantal is rooms-katholiek. Daarnaast behoort een minderheid tot de islam. De opvattingen van protestantse en katholieke Molukkers over de dood komen overeen met de gangbare opvattingen van protestanten en rooms-katholieken in Nederland. De Molukkers hebben zich over het algemeen wel georganiseerd in eigen kerkgemeenschappen, met eigen dominees en pastores.

5. Bijlage 2: Formulierenset

Hierbij treft u een aantal formulieren, voorbeeldbrieven en voorbeeldcommuniqués aan die gebruikt kunnen worden:

- Instructie docenten
- bij de communicatie over een plotseling sterfgeval;
- om gegevens en afspraken vast te leggen.

INSTRUCTIE VOOR DOCENTEN

Het verstrekken van informatie over het overlijden.

Bij het verstrekken van informatie over het overlijden van **Naam** kun je een aantal regels hanteren die vaak worden toegepast bij zogenaamde slecht nieuws gesprekken.

Een eerste regel is dat je zo volledig mogelijk informatie geeft. De leerling moet in staat zijn de volledige ernst van de gebeurtenis in te schatten c.q. te ervaren. Dus probeer niet de boodschap te vermijden door om de feiten heen te draaien.

Een tweede regel is dat je het slechte nieuws onmiddellijk geeft. Je kunt inleiden met bijvoorbeeld:

Ik heb slecht nieuws voor jullie. Vanmorgen is

(voor de inhoud van dit gesprek zie volgende bladzijde)

PRAKTISCHE AANWIJZINGEN

1. Laat leerlingen niet de klas uitgaan. Bespreek de gebeurtenissen in de hele klas.
2. Noteer heel zorgvuldig de absents van de klas (dus ook van de onderbouwklassen).
3. De schoolleiding beslist over het informeren van niet aanwezige leerlingen.
4. Wacht met het verstrekken van informatie tot de klas compleet is.

GESPREK MET DE KLAS

1. **SLECHT NIEUWS GESPREK**

Ik heb slecht nieuws voor jullie. Vanmorgen is **Naam**, een leerling uit **klas**, overleden. [Uitleg hoe hij/zij is overleden.](#)

Alle leerlingen krijgen in het komende uur een brief met informatie.

In lokaal is een ruimte ingericht waar je in de loop van vandaag of de komende dagen naar toe kunt gaan om een herinnering aan **Naam** te delen, om een tekening of een brief voor haar familie te maken o.i.d.

2. **RUIMTE VOOR REACTIES**

Je kunt leerlingen nu de gelegenheid geven om hun reacties te uiten. Probeer hierbij de persoon van **Naam** centraal te stellen en niet het overlijden. Dit kan bijvoorbeeld door vragen als:

- Wie herinnert zich hem/haar?
- Wat voor soort persoon was hij/zij?
- Wat voor herinneringen heb je aan hem/haar?
- Wat voor karakter had hij/ zij, etc?

3. **HOE GAAT HET NU VERDER DEZE WEEK?**

Neem de volgende punten met de leerlingen door. Tussendoor kun je desgewenst weer ruimte voor reacties geven.

1. De advertentie

Een aantal leerlingen van de klas zal gevraagd worden samen met mentor/afdelingsleider een advertentie namens alle leerlingen op te stellen. We willen niet dat de klassen of individuele leerlingen dit doen; je krijgt dan vaak het effect dat ook anderen zich weer hiertoe verplicht voelen.

2. Voor de opvang van leerlingen zijn beschikbaar:
 - de afdelingsleider
 - de mentor/coach
 - ondersteuningsteam
 - vertrouwenspersoon
3. Iedere leerling krijgt een brief mee voor zijn/haar ouders. Laat ieder in zijn/haar agenda noteren dat deze brief wordt afgegeven.
4. Kijk deze week goed op het mededelingenbord voor eventuele wijzigingen.

Standaard formulieren

Vaak is het moeilijk om steeds weer 'het verhaal' over een plotseling overlijden te vertellen. Om zeker te zijn van de juiste informatie legt u die vast op het *casus- formulier*.

Op het *crisisteam-formulier* wordt vastgelegd wie de aanspreekbare personen zijn in een geval van een plotselinge dood.

Het kan handig zijn een kopie van beide ingevulde formulieren op een vaste centrale plaats ter beschikking te hebben.

Het is wenselijk dat de school een eigen draaiboek maakt 'voor het geval dat' en daarbij deze formulieren aan de eigen inzichten en behoefte aanpast.

Voorbeelden van brieven en communiqués

Om te zorgen dat iedereen voldoende geïnformeerd is, kan gebruik worden gemaakt van communiqués en brieven voor leerlingen, ouders en personeel. Ze kunnen op prikborden worden opgehangen, ter plaatse uitgedeeld of per post worden verspreid.

Enkele voorbeelden worden gegeven, maar ieder geval is anders en iedere school heeft natuurlijk zijn eigen cultuur en toon.

De voorbeelden geven een indruk van de soort informatie die gegeven moet worden.

Als u een keer te maken heeft gehad met een overlijden, dan kunt u de door u gebruikte brieven en communiqués en dergelijke bewaren in het draaiboek, voor als deze in de toekomst onverhoopt nog eens nodig zijn.

VOORBEELD VAN EEN CASUS-FORMULIER

Overleden is op (datum invullen):
Contactpersoon familie:
Adres:
Telefoon:

Door de familie wordt wel / geen prijs gesteld op blijken van medeleven.

De contactpersoon school:
De overledene was leerling van groep:
De beste relaties binnen school:, groep
....., groep
....., groep
Familieleden op school:, groep
....., groep

Het overlijden is het gevolg van:
.....
.....

Waren er anderen bij? Zo ja, wie (van school):
.....
.....

Verdere bijzonderheden mogen wel / niet bekend worden gemaakt:
.....
.....

De begrafenis/crematie wordt verzorgd door:
Telefoon:
De begrafenis/crematie vindt plaats op:
datum, te
tijd:

Met de familie is het volgende afgesproken:
- bloemen ja / nee bijzonderheden:
- toespraak ja/ nee wie:
- advertentie ja / nee
- aantal aanwezigen namens de school:
- leerlingen met / zonder ouders

VOORBEELD VAN EEN CRISISTEAM-FORMULIER

Schooljaar /

Sleutelfiguren die verantwoordelijk zijn voor de coördinatie en regie bij een overlijden van een lid van de schoolgemeenschap:

1. Namens de directie:

Dhr / mw:
adres:
telefoon:
e-mail:

Plaatsvervanger:

Dhr / mw
adres:
telefoon:
e-mail:

2. Namens het ondersteuningsteam (VO.):

Dhr / mw:
adres:
telefoon:
e-mail:

Plaatsvervanger:

Dhr / mw:
adres:
telefoon:
e-mail:

3. De mentor van de klas van de overledene

Dhr / mw:
adres:
telefoon:
e-mail:

Opmerking: het is aan te bevelen de onder 1 en 2 aangeduide personen aan het begin van elk schooljaar in te vullen.

VOORBEELD VAN EEN **COMMUNIQUE** (VOORTGEZET ONDERWIJS)

Geachte ouders / verzorgers,

In het afgelopen weekeinde is bij een ongeval , leerling van klas om het leven gekomen. Wij zijn hierdoor diep geschokt en verdrietig.

Met de klas wordt uitgebreid stilgestaan bij het verlies. Wij zullen in de komende tijd ook aandacht besteden aan de verwerking van dit verlies.

Wij hopen dat u thuis uw zoon of dochter ook goed kunt opvangen als er behoefte is om verder te praten over deze gebeurtenis. Ten behoeve hiervan vindt u achter deze brief enige informatie.

Zodra er meer bekend is over de begrafenis / crematie, dan berichten wij u hierover.

Met vriendelijke groet,

.

VOORBEELD VAN EEN **BRIEF AAN DE OUDERS** (VOORTGEZET ONDERWIJS)

Geachte ouders,

De plechtigheid voor de crematie van , zal plaatsvinden in de aula van het crematorium (naam en adres), te , op omuur.

Na de rouwplechtigheid is er gelegenheid tot condoleren in de condoleancekamer.

De leerlingen van klas . . . en alle anderen die zich betrokken voelen, gaan gezamenlijk naar het crematorium.

De school wordt vertegenwoordigd door mevrouw en de heer

Na de plechtigheid worden de leerlingen op school terugverwacht. Het rooster is dan aangepast, zodat er met de klas aandacht besteed kan worden aan wat er is gebeurd.

Wij kunnen ons voorstellen, dat de verwerking van deze tragische gebeurtenis in sommige gevallen niet zonder problemen verloopt. Bij vragen of moeilijkheden kunt u contact opnemen met de heer
.

Namens de schoolleiding,

.